

היסטוריה ומעט פילוסופיה

מנחה: מיכל קירש, כל הזכויות שמורות

כאז כן עכשיו – מקורות והשפעות

ניתן להגדיר את רפואת הצמחים המודרנית כסך כל הפעילויות וההשפעות הקשורות בשימוש בצמחים למטרות רפואה בעולם המערבי כיום.

אנו ננסה להבין מהו גוף הידע הנקרא כך ומהם המקורות והזרמים שהשפיעו עליו במהלך ההיסטוריה.

עולם הרפואה עובר שינויים ואופנות, מה שהיה אופנתי ברגע מסוים, עשוי לצאת מהאופנה לאחר מכן, לעיתים על-מנת לשוב במועד מאוחר יותר.

בעבר הלא רחוק הייתה נטייה מובהקת לכיוון המדעי בעולם הרפואי ואילו כיום מקבלים גישות מסורתיות מחדש בנוסף לגישה המדעית הכללית
התייחסות לחומרים פעילים ופארמקולוגיה.

לסיכום, בדברנו על רפואת הצמחים המודרנית אנו מדברים על גוף ידע כולל החובק זרמים שונים, חלקם בעלי השפעה משמעותית יותר וחלקם בעלי השפעה פחותה.

את סך כל ההשפעות על רפואת הצמחים ניתן לחלק באופן "גס" לשתיים :

הגישת העממית אמפירית

זהו גוף הידע אשר עבר מאב לבן, או לרוב מאם לבת, היה מטבעו ספציפי לאזור המסוים שבו חיה הקהילה
והסתמך בעיקרו על הצמחים שצמחו באותו אזור.

במשך אלפי שנים התגלה כל פעם משהו נוסף: צמח המועיל לכאב ראש, צמח המטפל בשלשולים, צמח לחום גבוה... בקיצור ניסוי ותהייה, ידע אמפירי.

בדרך כלל היו אוכלים את הצמחים או מבשלים אותם, אופני הכנה בסיסיים.

הפואה זו הייתה בידי העם ולא בידי אנשי מקצוע, וכל אשה שידעה לבשל ידעה גם כיצד לטפל בבעיות רפואיות פשוטות – חום, כאב בטן, פצעים... הכירה את הצמחים שגדלו באזור, איך מזהים אותם, איך מגדלים אותם, איך משתמשים בהם – הכל מתוך הניסיון האישי וניסיונם של המקורבים.

הרפואה העממית היתה בעיקר בידי הנשים, אשר בעתיד אף יואשמו בכישוף ויועלו על המוקד. באופן כללי לא הייתה כניסה לנשים לבתי הספר לרפואה, ולכן מה שנותר להן זו הרפואה העממית שעברה מאם לבת וכו'.

רפואה זו שימשה גם את השאמאן אשר לו היה תפקיד של מעין רב וגם תפקיד של רופא.

באופן כללי השאמאן היה רופא הנפש והגוף וגם שימש כמדריך רוחני אשר פעל בכל רובדי הקיום האנושי. השאמאן הינו איש הידע וההבנה, אך לא ניתן להגדירו כמייצג דרך מדעית במובן המקובל.

הגישה המדעית

כבר לפני כ- 5000 שנה כמעט בכתבים ההודיים (ודות) וכן בכתבים הסיניים העתיקים, ולפני כ- 2500 שנה בכתבים מאזורנו, ניתן למצוא התייחסות לרפואה ולשימוש בצמחים, התייחסות שאינה אמפירית אלא כוללת ראיית עולם הרמטית פחות או יותר ומוצקה, עם הגיון פנימי המציג את האדם והיקום כחלק ממערכת כוללת עם חוקים השולטים בה, ובהקשר זה הרפואה לא הייתה מנותקת מהמדעים והאומנויות האחרות.

בגישות המדעיות המסורתיות, אין הפרדה בין גוף לנפש

לדוגמה, ביי"ס של פיתגורס שעסק במתימטיקה, עסק גם במוזיקה וברפואה.

יוצא מכך שברפואה הסינית, היוונית וההודית היה קיים ידע של האדם והעולם אותו יישמו על תחומים שונים, מכיוון שמסורות אלו הכירו בכך שביקום שולטים כוחות מסוימים המשפיעים על כל הרבדים של ההווה מעולם הכוכבים והגלקסיות דרך האדם וכלה באטום וכו'.

בכל מסורת רפואית קיים גם משהו מרוח התרבות של אותו אזור, למשל היהדות, הנצרות והאיסלם שמות דגש על טיהור האדם הנתפס כמזוהם מטבעו (צומות, מנהגי טהרה), כנ"ל גם הרפואה של מסורות אלו שמה דגש על צמחים מטהרים: משלשלים, משתננים, וכ"ו.

גישות אלו נמצאות בבסיס הצומות וניקוי הרעלים

לסינים יש כנראה פחות ייסורי מצפון ובושה ביחס לעצמם, הם לא רואים באדם יצור פסול אלא מנסים להתאים עצמם באופן הרמוני לתופעות והדפוסים הקוסמיים והארציים.

ולכן, גם אם נותנים ברפואה הסינית המסורתית צמחים משלשלים זה יהיה על מנת לנקז עודף ואש בכדי לאזן את היין ואת היאנג, לא עניין של טוב או רע אלא של איזון.

כאן נמצא יותר התייחסות לאיזון – הרמוניה, וחוסר איזון – דיסהרמוניה

הזרמים השונים

על פי מקורות שונים, ניתן להניח שמקורם של התרבות והידע, כולל זה הרפואי, בהודו.

מהודו הידע התפשט בעולם על ידי אנשי ידע אשר עברו להתגורר בארצות השונות.

לגבי זרם אחד אין אנו יודעים אם הושפע ישירות מהודו וזה זרם ה- Native Americans (האינדיאני) של הילידים הצפון אמריקאיים. ניתן להתייחס אליו כמעין תרבות נבדלת.

הזרם ההודי

הידע נמצא בודות (כתבים עתיקים) שעסקו בכל האספקטים של החיים, כולל רפואה.

איור-ודה - משמעות השם (בתרגום מסנסקריט) הוא "מדע החיים", שיטת הרפואה העתיקה ביותר בעולם שצמחה בהודו לפני למעלה מ- 5000 שנה ועוסקת במניעה וטיפול של מחלות גוף ונפש.

הטיפול האיור-ודי מותאם אישית לאחר תשאול ובדיקה לזיהוי חוסר האיזון.

בבסיס עקרונות האויר-ודה שלושה יסודות/ כחות הנקראים דושות (ואטה, פיטה, קאפה). הדושות קיימות באדם, בבעלי חיים, באדמה ובטבע כולו. הן פועלות ביחד בכל תהליכי החיים הבריאים.

כאשר הן יוצאות מאיזון בטבע, יתרחשו שינויי אקלים ואסונות טבע, ובגוף מחלות.

האויר-ודה מלמדת מדוע ייצאו הדושות מאיזון ומה יש לעשות על מנת להשיב אותן לאיזון.

הטיפול האויר-ודי כולל התאמת תוכנית תזונה אישית, טיפול במצב הנפשי, טיפולי טיהור וניקוי רעלים, שימוש בצמחים, ועוד.

הזרם הסיני

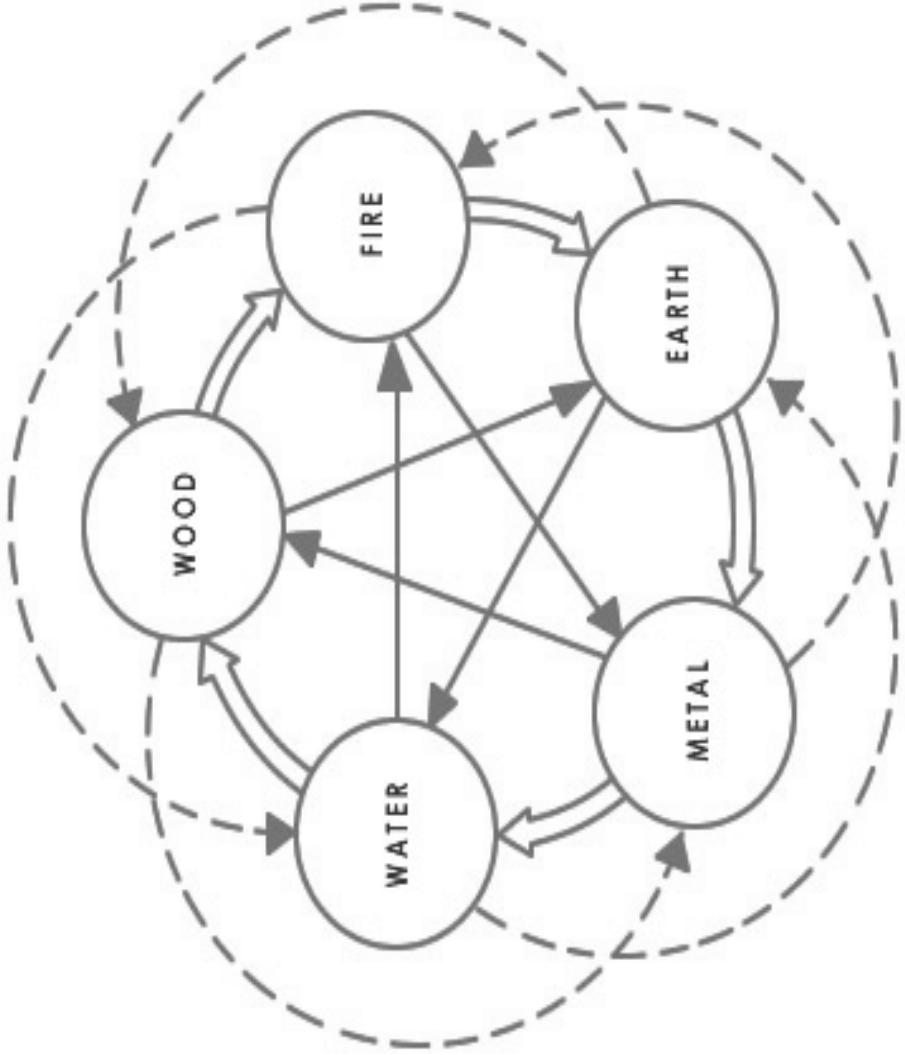
יין ויאנג כעקרונות בסיסיים העוסקים בהגדרת החוקיות של היחסים, מערכת היחסים של כל התופעות ביקום.

מגדירים יחסיות בין עודף לחוסר, חיצוני לפנימי, חוס וקור וכו', כל הרפואה הסינית מוגדרת ע"י יחסיות זו.

בנוסף הוגדרו 5 יסודות או פאזות (עץ, אש, אדמה, מתכת, מים), שהתפתחו מהיין והיאנג ומחלקים את כל תופעות היקום ל- 5 איכויות יסודיות לדוגמא, בקיץ נסבול יותר מאיכות האש ובחורף יותר מאיכות המים וכו'.

מעגל 5 היסודות מגדיר קודם כל יחסים ומצבים של הרמוניה ודיסרמוניה.

הרפואה הסינית היא, במובן מסוים, השלמה והמקיפה ביותר מבין המסורות השונות והידע שנאסף ונכתב במשך שנים רבות נשאר נגיש ושלם, כך שכיום זו הרפואה המסורתית בעלת ההשפעה הרבה ביותר על רפואת הצמחים המודרנית.

מנחה: מיכל קירש, כל הזכויות שמורות

הזרם היווני/ערבי

רפואה יוונית/רומית/ערבית נקראת אונני (Unani) ומקורה בעצם בידע שמקורו בהודו ובמצרים העתיקה.

דמויות מפתח

היפוקרטס

רופא יווני יליד האי קוס, חי ופעל בין השנים 460 - 377 לפנה"ס. נחשב ל"אבי הרפואה המערבית" ומחבר שבועת הרופאים, אשר הניח את היסודות לרפואה המדעית והשתית את נושא האיכויות והיסודות (מים, אור, אדמה, אש).

בניגוד לרופאים בתקופות הקודמות לתקופתו, שהאמינו שמחלות נובעות בגלל קללות יריביהם או עונש אלוהיהם, בחר היפוקרטס בדרך הגיונית לכאורה וטען שמחלות נגרמות מסיבות טבעיות חיצוניות שאינן קשורות לדת או למאגיה.

הוא חיבר תורה הגורסת כי באדם ארבע ליחות (Humores):

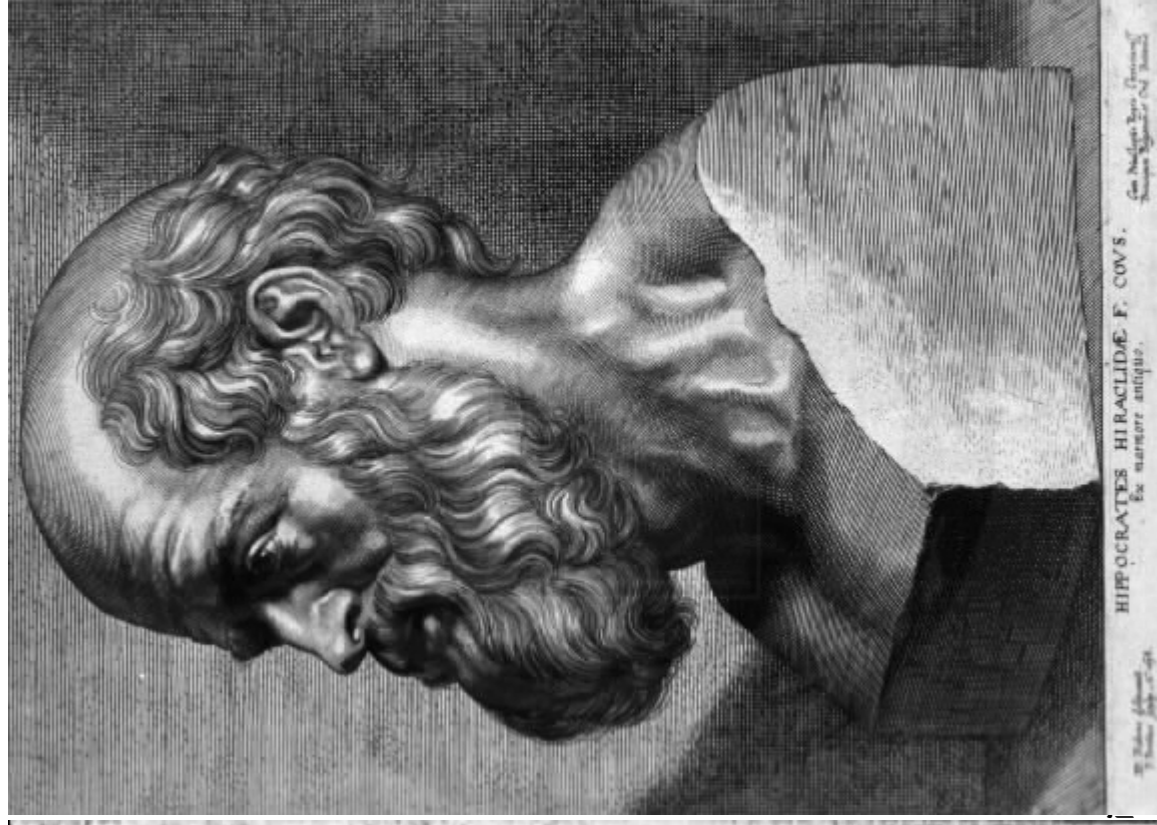
מרה שחורה, מרה צהובה, ריר ודם.

לפי תורה זו כאשר עקב גורמים חיצוניים יש עודף או חוסר באחת הליחות,

מבזה: מילך קורש, כל הזכויות שמורות

יהיה האדם חולה.

היפוקרטס

דיסקורידס

דיסקורידס

רופא ובוטנאי סיצייליאני, שחי במאה הראשונה לספירה וכתב את החיבור הנודע "דה מטריה מדיקה", בו מתוארים מעל 600 צמחים, כולל איורים, הוראות הכנה, שימושים רפואיים ותופעות לוואי.

גלנוס/Glen

רופא רומאי בן המאה השנייה לספירה, אשר פיתח את תורת הליחות כפי שירש אותה מהיפוקרטס, ובזכותו היתה רפואה זו, שנקראה מעתה על שמו ("הרפואה הגלנית") לדוגמה השלטת לאורך ימי הביניים ועד למאה השש עשרה ואף לאחר מכן.

גלנוס כתב מאות חיבורים שנגעו בכל אספקט של הרפואה: כירורגיה, רפואה פנימית, מיינדות...הוא הגדיר את איכויות הצמחים ונתן בהם דרגות של חום, קור, יובש ולחות.

פרוטוקול ההכנה של תרופות על פי מרשם בקנה מידה קטן, מה שההרברסיטים הקליניזם המודרניים עושים בעצם ^מעצד קהנוס ^ההקנהאצד היוס על שמו: הכנות גלניות.

גלוס תיאר את אופיו של האדם כתמהיל של תכונות ביולוגיות מולדות אשר נמצאות אצל כל אדם במינויים משתנים: מרה שחורה, מרה לבנה, מרה אדומה ומרה צהובה. תפיסתי העברי
”מצג”, כתיאור אופיו של האדם (אדם בעל מזג חם, אדם בעל מזג נוח וכדומה) מקורו בתורתו של גלן, הואיל ומדובר על מציגת מרכיבים בצורה שונה עבור כל אדם.

מנחה: מיכל קירש, כל הזכויות שמורות

חכים אבו-עלי אל-חוסיין עבד-אללה איבן-סיינא

המוכר במערב בשם אביסינא (Avicenna) נולד בשנת 980 לספירת הנוצרים ליד בוכרה אשר הייתה אז חלק מאפגניסטן. בגיל 21 בעקבות מותו של אביו וכתוצאה מההתרחשויות הפוליטיות באזור יצא איבן-סיינא לתקופה של נדודים אשר הסתיימו עם השתקעותו בפרס בחצרו של הנסיך שאמס-אד-דאוולה אשר הפך לפטרונו.

על פי המקורות הנמצאים בידיו, איבן-סיינא חיבר 276 ספרים, רובם במספר כרכים, העוסקים במגוון של נושאים דוגמת רפואה, פיזיקה, כימיה, מתמטיקה, מוסיקה, כלכלה וכמובן חיבורים בנושאי דת ומוסר.

שניים מבין חיבוריו הרפואיים זכו לתהילת עולם:
הראשון - כיתב אל-שיפא (ספר הריפוי) - הנו חיבור מונומנטלי, בו מפתח איבן-סינא את התאוריות שלו בנושאים רפואיים ומתייחס גם למדעי הטבע, לוגיקה, פסיכולוגיה, אסטרונומיה, מטאפיזיקה ועוד.

השני - ספרו המפורסם ביותר, נקרא אל-קאנון פי אל-טיב (הקאנון של הרפואה). האנציקלופדיה בריטניקה הגדירה ספר זה במילים: "הספר המפורסם ביותר בהיסטוריה של הרפואה..."."

הקאנון כולל חמישה כרכים עבי כרס, המכילים כמיליון מילים, והמסכמים, מזככים ומצרפים את כל הידע המדעי והרפואי אשר היה קיים באותה תקופה. הספר מהווה מקור לא אכזב לידע רפואי במשך כאחת עשרה מאות, ואפילו בימים אלה הוא משמש כאחד החיבורים העיקריים העומדים לרשות העוסקים ברפואה יוונית/ערבית (Unani Tibb).

הרמב"ם

רבנו משה בן מימון - נולד בשנת 1135 בקורדובה שבספרד ונפטר בשנת 1204
בפּוֹיִסְטָט שבמצרים. הרמב"ם היה איש מדע ורופא, מחשובי הפילוסופים בימי-
הביניים, ומנהיג קהילות מצרים וסביבתה. הוא היה הדמות היהודית המפורסמת
ביותר בדורו, ונחשב לגדול הפוסקים בכל הדורות.

מנחה: מיכל קירש, כל הזכויות שמורות

הזרם האינדיאני (הילידים של אמריקה הצפונית)

כל אזור ושבת עם המסורת שלו, חלק גדול מהצמחים המשמשים אותנו כיום מגיע ממסורות אלו: אכיציאה, בפטיסיה, סימיסיפוגיה, קאילופילוס, סנגווינריה, טריליום, פיטולקה, איריס והדוגמאות עוד רבות...

הידע היה בידיהם של הילידים וכשהגיעו המהגרים מאירופה הם למדו מהם את השימוש בצמחים המקומיים.

לא הייתה למהגרים אפשרות להבין את הידע הפנימי שהיה בבסיס הרפואה האינדיאנית, אך למדו מהם את השימושים של כל צמח וצמח, לכן מה שעבר מרפואה זו זה הצמחים ולא הפילוסופיה העומדת מאחורי השימוש בהם.

שיטות שנוכדו במפגש בין הרפואה האינדיואנית והאירופאית

בסוף המאה ה - 19

רפואה אקלקטית

העוסקים בה קיבצו ידע משיטות שונות והביאו לאינטגרציה בין הידע האינדיואני המסורתי והידע המדעי של אותם ימים.

רפואה פיזימודיקלית

במובנים מסויימים דומה לרפואה הסינית המסורתית ולרפואה היוונית בכך שכל תרופה נתפסה כמקדמת או מפחיתה את כוח החיות (צ"י בסינית), אולם הם הסבירו זאת באופן מדעי מודרני – אנטומיה, פיזיולוגיה, כימיה, ביכימיה.

שמו דגש על כך שהפעילות של הצמחים בגוף מתרחשת בעיקרה ע"י השפעה על מערכת העצבים האוטונומית המשפיעה על הגוף. אחת מדמויות המפתח בהתפתחות של שיטות הרפואה האקלקטית והפיזיודיקלית היה האמריקאי

²¹ מנחה: מילר קירש, כל הזכויות שמורות

סמואל תומפסון.

סבסטיאן ניפ Sebastian Kneipp

מאבות הנטורופתיה.
כומר שחי בבואריה שבגרמניה, בין השנים 1821 ל-1897.
הסתמך על כתבים ופרקטיקה שמקורה ברפואה היוונית ערבית,
זאת בשילוב עם תפיסות עלומו הדתיות וגישות שפיתח ורשומות על שמו,
בהן ההידרותרפיה

הסיסטמה הרפואית שלו התבססה על חמישה יסודות עיקריים

1. רפואת צמחים
2. הידרותרפיה
3. פעילות גופנית
4. תזונה
5. בריאות נפשית ורוחנית

הזרם המדעי מודרני

פיליפוס אאורליוס פארמצלסוס - (1493 - 1541) היה רופא , אלכימאי

ואסטרולוג שוויצרי.

הוא נולד בשם תיאופארסטוס בומבאסטוס פון הוהנהייס ואימץ בבגרותו את השם פארמצלזוס, היינו - עליון על צלזוס, אשר היה רופא רומאי בן המאה הראשונה לפני הספירה, וזאת בכך שדחה מסורות רפואיות עתיקות שלא היו מבוססות על גישה ניסויית, פארמצלזוס נחשב לאחד ממייסדי הרפואה המודרנית. פארמצלזוס הנהיג חידושים רבים ברפואה, כשהוא דוחה רבות מן השיטות שהיו נהוגות מאז ימי היפוקרטס וגלנוס.

מנחה: מיכל קירש, כל הזכויות שמורות

הוא גינה את ההסתמכות המוחלטת על חכמי העבר, ופסל את לימודי הרפואה שאינם מתבססים על ניסיון וניסוי.

הוא היה מחלוצי השימוש בכימיה ומינרלים ברפואה.

הוא לא קיבל את הרעיון הנפוץ, לפיו מחלות נגרמות מחוסר איזון בין ארבעת נוזלי הגוף (דם, ריר, מרה צהובה ומרה שחורה) ותחת זאת טען כי מחלות נגרמות מגורמים ייחודיים (רעלים) שמקורם בדרך כלל מחוץ לגוף.

מכיוון שכך, על פי דעתו, אפשר היה לרפא מחלות מסוימות באמצעים כימיים, ששיבו את האיזון לגוף.

פרצלסוס, טבע את האמרה "המינון עושה את הרעל", היינו, לא רק החומר משחק תפקיד אלא גם המינון, ובעקבות זאת הוא נחשב לאבי הטוקסיקולוגיה.

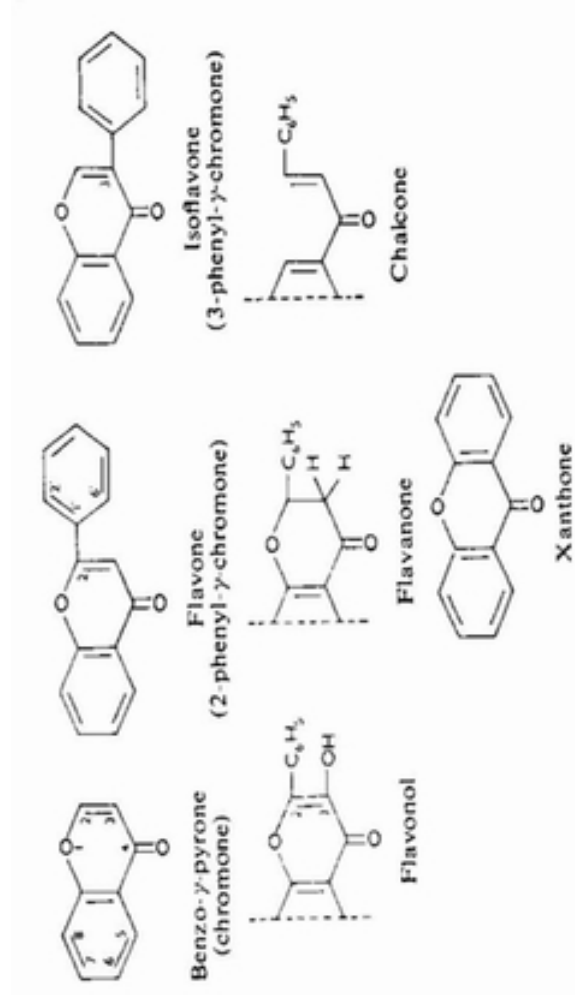
מאז ימיו של פאראצלסוס, ובהדרגה, לקח עולם הרפואה כיוון יותר ויותר מכניסטי.

הדגש הושם על תרופות חזקות ומהירות השפעה וממגוון הצמחים אשר שימשו את האדם במשך אלפי שנים אימצה הרפואה הממסדית אל חיקה אך ורק את החזקים והרעילים ביותר אשר להם השפעה דרמתית ומהירה.

בו בזמן גם העקרונות הרפואיים המסורתיים נשארו מאחור ופינו את דרכם לגישות המדעיות המודרניות וזאת לאור הגילויים החדשים וההתפתחות הטכנולוגית.

רפואת הצמחים, אשר המשיכה להתקיים לצד הרפואה המודרנית, באיזשהו שלב, סביב שנות ה- 20 של המאה הקודמת, אף היא נטלה כיוון מדעי מודרני ולאט לאט השאירה מאחור את הגישה המסורתית.

הדגש הוסת אל החומר הפעיל בצמח, איך חומר זה פועל בגוף האדם (פארמקולוגיה) ודבר זה הוביל למהפך בחשיבה ובגישה לטיפול עם צמחים. הצמח נתפס כמעבדה לתרכובות כימיות שונות אשר חלקן בודדו והוגדר לגביהן מנגנון פעולה.

הגישה המדעית מודרנית שינתה את פני הרפואה והפכה את כל העיסוק ברפואה למדויק יותר, לדוגמא: גירוש חום ורעילות לעומת חיסול מיקרואורגניזם פתוגני מסוים, זה ולא אחר.

עם זאת הבסיס להבנת האדם כחלק מהיקום הסובב אותו וההגדרות האיכותיות אשר אפיינו את רפואת העולם העתיק לא מצאו כאן את מקומם מכיוון שאינם ניתנים למדידה בכלים של המדע המוכר לנו.

משנות ה - 80 של המאה ה- 20 ואילך, רפואת הצמחים הפכה למדעית באופן מובהק.

עם תחילת האלף החדש עולה זרם שכנגד, הקונספטים המסורתיים חוזרים לאופנה מחדש וקיימת התייחסות יותר חיובית לרפואה המסורתית.

בארצות הברית יש כיום זרם המנסה לעשות אינטגרציה בין הידע המודרני למסורתי, בין המערבי למזרחי.

צמחים מכל העולם וכן שיטות אבחון מסורתיות דוגמת דופק, לשון וכדומה משמשים לצד שיטות האבחון והטיפול המודרניות.

זוהי רפואה הנוטלת את הטוב משני העולמות, הגוינית ובו זמנית גם אנושית, רפואה הוליסטית מודרנית.

לסיכום, שני הזרמים הכלליים, העממי והמדעי, התקיימו זה לצד זה לאורך ההיסטוריה האנושית, כאשר הם לפרקים מזינים האחד את השני ולפרקים מעקבים.

גילוי צמח האצבעונית (*Digitalis spp.*) כתרופה מודרנית לאי ספיקה לבבית, התרחש כאשר הרופא והחוקר האנגלי וויליאם ויטרינג (1741-1799) הבחין כי מצבו של אחד החולים אשר סבל מצבירת נוזלים ונפיחות כתוצאה מאי-ספיקה לבבית השתפר באופן דרמטי לאחר שימוש בתערובת צמחים מסורתית אשר ניתנה לו ע"י הרבסיטית עממית.

ויטרינג חקר את אותה תערובת צמחים וגילה כי המרכיב העיקרי בה הם העלים של אותה אצבעונית המוזכרת מעלה. לאחר זמן בודדו מהצמח הגליקוזידים הקרדיואקטיביים המוכרים לנו כיום והמשמשים לטיפול באי-ספיקה לבבית.